

**Teresa Hanna Bednarczyk, Anna
Jańska**

**Ubezpieczenie jako metoda
ograniczania ryzyka szkód
środowiskowych małych i średnich
przedsiębiorstw**

Problemy Zarządzania 11/2, 45-59

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Ubezpieczenie jako metoda ograniczania ryzyka szkód środowiskowych małych i średnich przedsiębiorstw

Nadesłany: 04.12.12 | Zaakceptowany do druku: 19.05.13

Teresa Hanna Bednarczyk*

Anna Jańska**

Ryzyko spowodowania szkód w środowisku naturalnym to nowe i coraz bardziej istotne wyzwanie dla przedsiębiorstw z uwagi na prawne zmiany warunków prowadzenia działalności gospodarczej w kierunku zwiększenia zakresu odpowiedzialności za szkody i zaostrzenia sankcji za zanieczyszczanie i degradację środowiska. Tymczasem decyzje dotyczące zakupu ubezpieczeń chroniących przed skutkami szkód środowiskowych są rzadko podejmowane przez polskie przedsiębiorstwa, zwłaszcza te małe i średnie.

W artykule poruszono problematykę rozwoju ubezpieczeń szkód środowiskowych w sensie ilościowym, mierzonym liczbą oferowanych na rynku produktów ubezpieczeniowych, oraz jakościowym – mającym odzwierciedlenie w zakresie ubezpieczenia oraz palecie stosowanych wyłączeń. Szczególną uwagę zwrócono na zakresy ochrony ubezpieczeń szkód środowiskowych oferowanych w ramach pakietów ubezpieczeniowych dedykowanych MSP oraz podobne produkty ubezpieczeniowe w wybranych krajach. We wnioskach stwierdzono, że mimo poszerzającej się oferty ubezpieczeniowej dla sektora MSP, nie gwarantuje ona przedsiębiorcom wystarczającego zakresu ochrony w zakresie szkód środowiskowych.

Słowa kluczowe: ryzyko ekologiczne, ubezpieczenia szkód środowiskowych, małe i średnie przedsiębiorstwa.

Insurance as the way to reduce the risk of environmental damage in case of small and medium-sized business

Submitted: 04.12.12 | Accepted: 19.05.13

The risk of causing damage to the environment is quite a new challenge for entrepreneurs due to legal changes which cause the wider scope of responsibility and stricter penalties for pollution and environmental degradation. However, decisions to buy insurance to protect the company are often overlooked by Polish enterprises, particularly small and medium-sized.

This paper discusses the problem of the development of environmental damage insurance in terms of its quantity, measured by the number of available insurance products and quality – which is reflected in the insurance coverage. The article contains the presentation of environmental damage insurance products which are available in Poland and other selected countries and which are dedicated to small and medium-sized entrepreneurs. The main conclusion is that despite of the ever-wider offer in Poland, the sufficient protection in case of causing the environmental damage is still not guaranteed.

Keywords: ecological risk, insurance of environmental damage, small and medium-size enterprises.

JEL: G22

* **Teresa Hanna Bednarczyk** – dr hab., adiunkt w Katedrze Bankowości, UMCS w Lublinie.

** **Anna Jańska** – mgr inż., pracownik InterRisk Towarzystwo Ubezpieczeń S.A. Vienna Insurance Group.

1. Wstęp

Coraz szybszy wzrost gospodarczy na świecie i w Polsce przyczynia się do coraz głębszej eksploatacji środowiska naturalnego oraz jego zanieczyszczenia i dewastacji. Rośnie zatem presja, aby wszystkie organizacje gospodarcze zachowywały się w sposób społecznie etyczny i przyjazny dla środowiska. Potrzeba ochrony środowiska naturalnego sprawia, że zaostrzają się warunki prowadzenia działalności gospodarczej w kierunku zwiększania zakresu odpowiedzialności cywilnej za szkody środowiskowe i podwyższania sankcji za zanieczyszczanie i degradację. W związku z tym ryzyko spowodowania szkód środowiskowych staje się coraz bardziej istotnym wyzwaniem dla współczesnych przedsiębiorstw.

Ubezpieczyciele starają się wyjść naprzeciw potrzebom przedsiębiorców i rozszerzają ofertę o kolejne produkty ubezpieczeniowe lub wprowadzają zmiany jakościowe, dotyczące zakresu oferowanych już ubezpieczeń. Na rozwiniętych rynkach ubezpieczeniowych spotkać można trojakiemu rodzaju rozwiązania. Po pierwsze, ubezpieczenia szkód środowiskowych oferuje się w ramach klauzul dodawanych do ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej z tytułu prowadzenia działalności gospodarczej. Po drugie, klauzule ubezpieczenia szkód środowiskowych dodaje się do pakietów ubezpieczeniowych dla przedsiębiorstw. Po trzecie, oferuje się typowe ubezpieczenia środowiskowe w formie oddzielnych i wyspecjalizowanych produktów typu *stand alone cover*.

Celem opracowania stała się analiza produktów ubezpieczeniowych dostępnych na polskim rynku, ze szczególnym uwzględnieniem produktów dedykowanych małym i średnim przedsiębiorstwom, które umożliwiają transfer ryzyka odpowiedzialności cywilnej za szkody środowiskowe na ubezpieczycieli. W uzupełnieniu rozważań zaprezentowano przykładowe rozwiązania ubezpieczeniowe stosowane w wybranych krajach Unii Europejskiej.

Główna hipoteza badawcza poddana weryfikacji brzmi: oferta ubezpieczeniowa skierowana do sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce, chociaż staje się coraz bogatsza, to wciąż jeszcze nie gwarantuje wystarczającej ochrony w zakresie szkód środowiskowych. Możliwości absorpcji ryzyka środowiskowego przez ubezpieczycieli są znacznie większe, co pokazują doświadczenia wybranych krajów.

2. Ryzyko szkód środowiskowych jako rodzaj ryzyka ekologicznego

Rozważania na temat ryzyka ekologicznego w rodzimym piśmiennictwie mają charakter wieloaspektowy i nie pozwalają na wyłonienie jednoznacznej jego definicji. Spotkać można zarówno szersze, jak i węższe rozumienie tego pojęcia. W ujęciu szerokim ryzyko ekologiczne to niepewność wynikająca z losowego oddziaływania pewnych czynników rozprzestrzeniających

się w środowisku przyrodniczym (Żylicz, 2004, s. 107). Ryzyko ekologiczne *sensu largo* to możliwość wystąpienia strat stanowiących konsekwencję szkód w środowisku naturalnym. Przykładem ryzyka ekologicznego *sensu largo* jest ryzyko zdrowotne, kulturowe, materialne i finansowe (Borys, 2002, s. 21), a skutkiem jego urzeczywistnienia się mogą być roszczenia cywilne z tytułu szkód poniesionych przez osoby trzecie, wzrost cen zasobów czynników produkcji, szkody w wizerunku itp. Ryzyko ekologiczne *sensu stricte* (ryzyko środowiskowe) to możliwość pogorszenia poziomu jakości środowiska naturalnego, naruszenia równowagi przyrodniczej bądź łąski żywiolowej (Borys, 2002, s. 21).

Inne definicje ryzyka ekologicznego koncentrują się na negatywnych następstwach oddziaływania człowieka na środowisko. Ryzyko ekologiczne definiowane jest wówczas jako prawdopodobieństwo nastąpienia zdarzenia, które powoduje degradację środowiska i związane z tym skutki (Karlikowa, 2001, s. 42. Cyt. za: Borys, 2002, s. 20). Ryzyko ekologiczne przejawia się w możliwości zanieczyszczenia i dewastacji środowiska naturalnego z powodu zdarzeń, takich jak np. (Dubiel, 2001, s. 127):

- awarie instalacji produkcyjnych, rurociągów czy środków transportu,
- nagłe i przypadkowe wydarzenia związane z transportem i przechowywaniem materiałów niebezpiecznych, wynikające np. z błędów obsługi,
- wadliwe działanie instalacji powodujące stopniowe zanieczyszczanie środowiska,
- awarie zabezpieczeń chroniących przed skażeniem,
- oddziaływanie ścieków i odpadów,
- stopniowa degradacja środowiska na skutek wadliwego działania instalacji produkcyjnych,
- katastrofa na skutek wybuchów, pożarów, powodzi, trzęsień ziemi itp.,
- wypadki drogowe i kolejowe.

W literaturze spotkać też można bardzo wąskie ujęcia ryzyka ekologicznego, ograniczonego do przedsiębiorstwa. Ryzyko ekologiczne przedsiębiorstwa zostało określone jako możliwość wystąpienia klęsk żywiołowych na terenie działalności firmy lub prawdopodobieństwo katastrofy ekologicznej wywołanej awarią sprzętu bądź technologii stosowanej przez firmę (Gil, 2000, s. 164. Cyt. za: Borys, 2002, s. 19).

Biorąc pod uwagę wyżej przytoczone definicje, można stwierdzić, iż cechą odróżniającą ryzyko ekologiczne od innych rodzajów ryzyka jest jego związek ze środowiskiem przyrodniczym. Warto jednak zauważyć, że środowisko przyrodnicze może występować w podwójnej roli: raz jako „sprawca” szkód, w wyniku których poszkodowanym jest człowiek lub gospodarka (np. różnego rodzaju kataklizmy), innym razem jako „odbiorca” szkód spowodowanych przez człowieka i gospodarkę (ryzyko szkód środowiskowych). W dalszej części opracowania będziemy analizować jedynie ryzyko wybranych szkód środowiskowych (zanieczyszczenie i degradacja środowiska), które powstają w związku z działalnością gospodarczą przedsiębiorstw. Potencjalnymi obsza-

rami działalności przedsiębiorstwa stwarzającej zagrożenie ryzykiem szkód środowiskowych są: produkcja, magazynowanie oraz transport. Odpowiedzialność ekologiczna przedsiębiorstwa wynika z art. 6, pkt. 11 Ustawy o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie (Dz.U. z 2007 r. Nr 75, poz. 493). Szkodę w środowisku rozumie się jako negatywną mierzalną zmianę stanu lub funkcji elementów przyrodniczych, ocenianą w stosunku do stanu początkowego, która została spowodowana bezpośrednio lub pośrednio przez działalność prowadzoną przez podmiot korzystający ze środowiska.

Szczególnym rodzajem ryzyka szkód środowiskowych jest odpowiedzialność cywilna przedsiębiorstwa za niekorzystne oddziaływanie środowiskowe powodowane przez jego działalność produkcyjną i usługową, wynikająca z ogólnych przepisów i norm kodeksu postępowania cywilnego. W literaturze wyróżnia się dwa rodzaje tej odpowiedzialności: za udowodnioną winę (dotyczy zazwyczaj zdarzeń nagłych, jednorazowych, lokalnych) oraz odpowiedzialność za potencjalne zagrożenia ekologiczne (Fiedor i Graczyk, 2002, s. 84). Odpowiedzialność cywilna za ekologiczne skutki gospodarowania ma dość szeroki zakres. Dotyczy zarówno szkód bezpośrednich (szkód polegających na zniszczeniu lub naruszeniu dóbr będących określonymi elementami czy komponentami środowiska naturalnego), jak i pośrednich (szkody na dobrach osób trzecich), powodując powstanie różnorodnych zobowiązań kompensacyjnych, w tym ponoszenia kosztów działań zapobiegawczych i naprawczych.

Przedsiębiorstwo staje się narażone na odpowiedzialność według różnych reżimów odpowiedzialności cywilnej: deliktowej, kontraktowej oraz za produkt (Doś, 2011, s. 122). Niezależnie od obranej klasyfikacji, ryzyko szkód środowiskowych jest bardzo poważne, niesie bowiem zagrożenie obciążeniem przedsiębiorstwa wysokimi sankcjami finansowymi. Ryzyko to spełnia podstawowe kryteria ubezpieczalności, dlatego przedsiębiorstwa mogą nim zarządzać poprzez zakup produktów ubezpieczeniowych.

3. Zastosowanie ubezpieczeń w ograniczaniu ryzyka szkód środowiskowych

Ograniczanie negatywnych skutków ryzyka szkód środowiskowych, które należy do szczególnie złożonych, wymaga od przedsiębiorstw działań świadomych i planowych, realizowanych w ramach procesu zarządzania ryzykiem. Istotą zarządzania ryzykiem jest transformacja odpowiednich informacji w decyzje, czyli nieustanna ocena ryzyka oraz jego kontrolowanie poprzez podejmowanie właściwych działań na podstawie uzyskanych informacji na temat tego ryzyka (Doś, 2011, s. 38–39).

Jeśli chodzi o zarządzanie ryzykiem w małych i średnich przedsiębiorstwach, to należy zauważyć, że tylko część znanych metod tego procesu odnajduje swoje zastosowanie. Wynika to głównie ze specyfiki tych przedsiębiorstw oraz ich niewielkiej skali działania. Małe i średnie przedsiębior-

stwa zwykle nie są w stanie prowadzić skomplikowanej polityki zarządzania ryzykiem z uwagi na fakt, iż profesjonalne, kompleksowe prowadzenie owego procesu jest niezwykle czasowo-, praco- i kapitałochłonne.

W praktyce często spotykaną postawą, szczególnie małych i mikroprzedsiębiorstw, jest zatrzymanie ryzyka, dokonywane w sposób aktywny (wskutek świadomie podjętej decyzji) lub części bierny (w efekcie obojętności). Warto podkreślić, że drobni przedsiębiorcy nie powinni nadmiernie unikać ryzyka, gdyż skrajna asekuracja może doprowadzić do ich wykluczenia z aktywnego uczestniczenia w procesach rynkowych. W tej sytuacji najbardziej odpowiednim i dostępnym narzędziem zarządzania ryzykiem szkód środowiskowych małych i średnich przedsiębiorstw mogą być produkty ubezpieczeniowe. Efektywnym rozwiązaniem może być zastosowanie kombinacji kilku metod, np. koncepcja transferu części ryzyka poprzez zawarcie umowy ubezpieczenia i zatrzymanie pozostałej jego części (Stroiński, 2010, s. 103). Jest to możliwe m.in. dzięki ubezpieczeniu z udziałem własnym i franszyzą integralną. W ten sposób przedsiębiorca uzyskuje ochronę ubezpieczeniową przed skutkami finansowymi szkód o dużej wartości, a sam może partycypować w odpowiedzialności za szkody drobniejsze. Dzięki temu rozwiązaniu można znacząco obniżyć koszt ubezpieczenia, a ubezpieczyciel ma zapewnioną ochronę przed hazardem moralnym (nadużyciami ze strony ubezpieczonych).

Warto zauważyć, że wciąż poważną barierą rozwoju ubezpieczeń majątkowych dla sektora małych i średnich przedsiębiorstw jest niski (choć rosnący) poziom świadomości ubezpieczeniowej polskich przedsiębiorstw. Kwestia ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej jest, jak się wydaje, w dużej mierze pomijana przez decydentów. Ponad połowa firm przebadanych na początku pierwszej dekady XXI w. przyznała, że nie posiadała w ogóle tego typu ubezpieczeń (Dzierżanowski i Tokaj-Krzewska, 2002, s. 280). Wiele przedsiębiorstw nie wykupuje nawet obowiązkowych ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej, co może wynikać również z ich nie najlepszej kondycji finansowej. W tej sytuacji trudno się dziwić, że przedsiębiorstwa wykazują bardzo małe zainteresowanie ubezpieczeniami z tytułu odpowiedzialności cywilnej za szkody środowiskowe. Niski poziom świadomości ubezpieczeniowej sprawia, że popyt na ochronę ubezpieczeniową realizowany jest w skali nieadekwatnej do wartości majątku przedsiębiorstw, co zwiększa ryzyko niepowodzenia prowadzonych przedsięwzięć biznesowych.

Popyt na ubezpieczenia od szeroko rozumianej odpowiedzialności ekologicznej (obejmujący zanieczyszczenia zarówno stopniowe, jak i nagłe) tworzą z reguły przedsiębiorstwa duże, które są lub mogą być sprawcami zanieczyszczeń o stosunkowo dużej skali. Popyt na tego typu ubezpieczenia jest zwykle uzależniony od liczby roszczeń wynikających ze szkód środowiskowych. Kreowany jest przede wszystkim rosnącą świadomością ekologiczną, która przejawia się m.in. wzrastającą liczbą wygrywanych procesów sądowych. Po raz pierwszy to zjawisko, zwane również „inflacją społeczną”, zostało zaobserwowane w USA (Rosiek, 2003, s. 353).

4. Przegląd oferty ubezpieczeń pakietowych dla małych i średnich przedsiębiorstw pod kątem ubezpieczeń szkód środowiskowych

Ryzyko spowodowania szkód w środowisku jest stosunkowo nowym wyzwaniem dla rynku ubezpieczeniowego. W krajach wysoko rozwiniętych do lat 70. XX w. ubezpieczenia ekologiczne praktycznie nie występowały w ofertach ubezpieczycieli (Maśniak, 2003, s. 13). Z uwagi na swego rodzaju nieprzystawalność ryzyka ekologicznego do wzorca ubezpieczalności, możliwości w zakresie przejmowania tego ryzyka przez ubezpieczycieli były i nadal są w dużym stopniu ograniczone. Potencjał ubezpieczycieli w sferze przejmowania ryzyka ekologicznego jest bowiem uzależniony od rachunku opłacalności. Istotnym problemem z punktu widzenia ubezpieczycieli jest rozpoznanie, czy ryzyko ekologiczne ma cechy, które sprawiają, że jego przejmowanie będzie dla zakładów ubezpieczeń rentowne (Doś, 2011, s. 59).

Konstrukcja ogólnych warunków ubezpieczeń, klauzul dodatkowych oraz wewnętrznie wytyczne w zakresie oceny ryzyka z jednej strony kształtują charakter oferowanych produktów ubezpieczeniowych, z drugiej zaś strony są elementem aktywnego zarządzania ryzykiem stosowanym przez samych ubezpieczycieli. Analiza wyłączeń zawartych w ogólnych warunkach ubezpieczeń zakładów ubezpieczeń działających na polskim rynku pozwoliła stwierdzić, że w wersji podstawowej większości produktów ubezpieczeniowych (takich jak: ubezpieczenia OC z tytułu prowadzenia działalności gospodarczej oraz posiadania mienia, OC za produkt, polisy „all risk” czy ubezpieczenia mienia typu FLEKSA – ryzyko ekologiczne) nie jest objętych ochroną (Doś, 2007, s. 575).

Istotny wpływ na kształtowanie ubezpieczeń ekologicznych w Europie ma polityka Unii Europejskiej, w świetle której ochrona, zachowanie oraz polepszanie jakości środowiska, racjonalne, ostrożne korzystanie z zasobów naturalnych oraz podejmowanie działań zmierzających do rozwiązywania regionalnych i światowych problemów związanych ze środowiskiem wraz z ochroną zdrowia ludzkiego stanowią fundamentalną listę celów wspólnotowej polityki w zakresie ochrony środowiska. Z powyższych celów wspólnej polityki przyjętej przez kraje członkowskie Unii Europejskiej wynikają zasady, wśród których w pierwszej kolejności wylicza się zasadę ostrożności oraz zasadę prewencji, a także zasadę unieszkodliwiania zanieczyszczeń u źródła. Równie istotna jest zasada „zanieczyszczający płaci”, z której wynikają najistotniejsze obowiązki przedsiębiorców w zakresie ochrony środowiska (Sułkowska, 2011, s. 427). Po latach doświadczeń zdobytych przez zakłady ubezpieczeń na całym świecie zakres ochrony ubezpieczeń środowiskowych, często zwanych „zielonymi polisami”, jest coraz szerszy, zwłaszcza w krajach wysoko rozwiniętych (Sułkowska, 2011, s. 428). Rynek ubezpieczeń ekologicznych obejmuje zarówno ubezpieczenia obowiązkowe, jak i dobrowolne. Ma szansę się rozwijać, kiedy istnieją zarówno odpowiedni popyt, jak i podaż usług ubezpieczeniowych.

W Polsce rynek ubezpieczeń ekologicznych dopiero się rozwija. W ofercie ubezpieczycieli majątkowych znajdujemy z jednej strony produkty dostarczające ochronę przed ryzykiem katastrof naturalnych, takie jak ubezpieczenia od ognia i innych zdarzeń losowych, rozszerzenia o ryzyka powodzi, ubezpieczenia typu *all risks*, z drugiej zaś strony ubezpieczenia obejmujące ochroną odpowiedzialność ubezpieczonego za szkody wyrządzone przez niego w środowisku. Jednak o ile ubezpieczenia związane z katastrofami są już na polskim rynku mocno rozpowszechnione i dostępne, o tyle ubezpieczenia za szkody w środowisku dopiero zaczynają się rozwijać w sensie zarówno ilościowym (stosunkowo niewielka liczba oferowanych produktów), jak i jakościowym – dużo stosowanych wyłączeń). Przykładem ubezpieczeń szkód środowiskowych są ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej za szkody ekologiczne. Ubezpieczenia te występują jako obowiązkowe, wynikające z ratyfikacji przez Polskę określonych klauzul międzynarodowych, oraz dobrowolne. W Polsce znane są tylko dwa rodzaje ubezpieczeń obowiązkowych tego typu, są to: ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej za szkody jądrowe oraz ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej za szkody spowodowane zanieczyszczeniem olejami w transporcie morskim.

Rynek dobrowolnych ubezpieczeń majątkowych w Polsce podlega szybkim i głębokim przemianom zarówno w zakresie popytu, jak i podaży na produkty ubezpieczeniowe, głównie dzięki rosnącej konkurencji pomiędzy zakładami ubezpieczeń. Do analizy wytypowano zbiór ubezpieczycieli Działu II, zarówno krajowych – prowadzących działalność w formie spółek akcyjnych i towarzystw ubezpieczeń wzajemnych, jak i oddziały zagraniczne obecne w Polsce (łącznie 44 ubezpieczycieli). W wyniku badania zidentyfikowano ubezpieczycieli mających ofertę skierowaną do sektora MSP w ramach standardowych pakietów dystrybuowanych w sprzedaży masowej. Takie rozwiązanie sprzedażowe umożliwia maksymalizację zakresu ochrony w ramach jednej polisy ubezpieczeniowej. Wiąże się to z uproszczeniem procesu zawarcia ubezpieczenia oraz ograniczeniem kosztu takiego ubezpieczenia. Składka ubezpieczeniowa dla pakietu jest z reguły niższa niż w przypadku wielu polis, wykupionych dla każdego ryzyka z osobna, co dla drobnych i średnich przedsiębiorstw jest często kluczowym czynnikiem decydującym o zawarciu danego ubezpieczenia.

Spośród 44 analizowanych ubezpieczycieli tylko 16 (blisko 1/3) ma w swojej ofercie przynajmniej jeden pakiet ubezpieczeń dedykowanych małym i średnim przedsiębiorstwom (por. dane w tabeli 1). Pozostałe zakłady ubezpieczeń nie oferują ubezpieczeń pakietowych, co wynikać może z różnych strategii ubezpieczycieli lub zasad konstrukcji oferowanych produktów. Strategie sprzedażowe ubezpieczycieli są mocno zróżnicowane. Na przykład Link4 S.A., Liberty Direct, MTU S.A., Avanssur S.A. pod marką AXA Direct specjalizują się w ubezpieczeniach komunikacyjnych, Inter Partner Assistance S.A. – w ubezpieczeniach typu assistance, Cardif-Assurances Risques Divers S.A., Coface Polska S.A., KUKA S.A., Euler Hermes –

w ubezpieczeniach finansowych, zaś Medcover S.A., Medica Polska S.A., Signal Iduna – w ubezpieczeniach zdrowotnych. Towarzystwo ubezpieczeniowe Cuprum T.U.W. oferuje ubezpieczenia majątkowe dla firm w formie odrębnych produktów obejmujących poszczególne typy ryzyka.

Lp.	Nazwa TU	Pakiet dla MSP	Nazwa pakietu	Klauzula środowiskowa w ramach pakietu
1	ALLIANZ POLSKA S.A.	tak	Allianz Firma	.
2	AVIVA – OGÓLNE S.A.	tak	Partner Przedsiębiorcy	tak
3	COMPENSA S.A.	tak	Compensa Firma	tak
4	CONCORDIA POLSKA T.U.W.	tak	Concordia Profit	.
5	ERGO HESTIA STU S.A.	tak	Hestia Biznes	tak
6	EUROPA S.A.	tak	b.d.	b.d.
7	GENERALI S.A.	tak	Generali Presto	tak
8	GOTHAER TU S.A.	tak	Przedsiębiorca	tak
9	HDI-ASEKURACJA S.A.	tak	HDI Firma	tak
10	INTER POLSKA S.A.	tak	Inter Partner	nie
11	INTERRISK S.A.	tak	Euro 10 Plus	tak
12	PZU S.A.	tak	PZU Doradca	nie
13	TUW T.U.W.	tak	Bezpieczna Firma w TUW	nie
14	TUZ T.U.W.	tak	Bezpieczny Przedsiębiorca	tak
15	UNIQA S.A.	tak	Firma&Planowanie	tak
16	WARTA S.A.	tak	Warta Ekstrabiznes Plus	tak

Tab. 1. Oferta pakietów ubezpieczeniowych dla sektora MSP z uwzględnieniem odpowiedzialności za szkody w środowisku. Źródło: opracowanie własne na podstawie ofert ubezpieczycieli.

Wśród ubezpieczycieli oferujących pakiety dla małych i średnich przedsiębiorstw zdecydowana większość (10 na 16 badanych) umożliwia rozszerzenie ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej ogólnej o dodatkową klauzulę ochrony ubezpieczeniowej dotyczącej szkód środowiskowych. Jest to zawsze wariant dobrowolny, dostępny na wniosek klienta po opłaceniu dodatkowej składki. Tylko niektórzy ubezpieczyciele (np. ACE, Chartis Europe) oferują ubezpieczenia środowiskowe, ale w ramach odrębnych produktów – tj. polis typu *stand alone cover*.

Klauzula rozszerzająca podstawowy zakres ubezpieczeń OC o szkody środowiskowe, potocznie nazywana klauzulą „środowiskową”, uważana jest

za jedną z najbardziej skomplikowanych klauzul stosowanych w ubezpieczeniu OC przedsiębiorstw. Z regulacji prawnych wynika, że do odpowiedzialności cywilnej za naruszenie środowiska stosuje się te same przepisy, co do pozostałych przypadków wyrządzenia szkody w mieniu lub na osobie (szczególnie art. 435 kodeksu cywilnego), przy czym przepisy dotyczące ochrony środowiska znacząco tę odpowiedzialność zwiększają poprzez wprowadzenie odpowiedzialności podmiotów gospodarczych na zasadzie ryzyka za wszystkie szkody.

Klauzule środowiskowe oferowane są w formule klasycznej, czyli ryzyk nazwanych. Wszystkie zakłady ubezpieczeń ściśle definiują przyczyny warunkujące ochronę (najczęściej nagłe i niespodziewane uwolnienie się do środowiska niebezpiecznych substancji) oraz same niebezpieczne substancje. Ponadto zauważa się, że w żadnej innej klauzuli spośród stosowanych na polskim rynku kwestie zakresu czasowego ubezpieczenia nie zostały tak precyzyjnie zdefiniowane, ograniczając przy tym wyjątkowo zakres oferowanej ochrony. Istnieją jednak w tym zakresie dość istotne różnice pomiędzy poszczególnymi wersjami tej klauzuli. Przede wszystkim nie wszystkie klauzule ograniczają ochronę wyłącznie do przypadków, w których ubezpieczyciel został powiadomiony o szkodzie nie później niż w ciągu 30–40 dni od początku zdarzenia wyrządzającego szkodę. Nie wszystkie zakłady ubezpieczeń uzależniają także ochronę od spełnienia dodatkowego „warunku czasowego”, a mianowicie, że pierwsza szkoda musi wystąpić i ujawnić się w ciągu 72 godzin od początku zdarzenia. Większość zakładów ubezpieczeń wymaga przy tym, aby wszystkie elementy czasowe – ściśle zdefiniowana przyczyna, szkoda, ujawnienie się szkody i zgłoszenie jej ubezpieczycielowi – nastąpiły w tym samym okresie ubezpieczenia (Sukiennik, 2003).

5. Wybrane produkty ubezpieczeń szkód środowiskowych w ofercie ubezpieczycieli krajowych

5.1. AVIVA Towarzystwo Ubezpieczeń Ogólnych S.A.

Działający w Polsce ubezpieczyciel AVIVA oferuje na lokalnym rynku specjalne ubezpieczenie „Partner Przedsiębiorcy”, adresowane do osób prowadzących małe i średnie firmy, których wartość nie przekracza 10 mln zł na jedną lokalizację i 20 mln zł na wszystkie. Jednym z modułów produktu „Partner Przedsiębiorcy” jest ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej deliktowej z tytułu prowadzenia działalności. Ubezpieczenie to można na wniosek klienta rozszerzyć o dodatkową Klauzulę C06, czyli „Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej za szkody w środowisku – wariant 72 godzin”. Klauzula ta zapewnia ochronę w przypadku szkód wyrządzonych w związku z prowadzoną działalnością gospodarczą.

Zakres ubezpieczenia obejmuje szkody rzeczowe lub osobowe powstałe w wyniku uwolnienia, rozproszenia, wypuszczenia lub ulotnienia się do

gruntu lub na ziemię, do atmosfery, do cieków lub zbiorników wodnych: dymu, oparów, sadzy, wyziewów, kwasów, zasad, toksycznych chemikaliów, cieczy lub gazów, materiałów odpadowych lub innych środków drażniących, substancji skażających lub zanieczyszczających środowisko, pod warunkiem że takie uwolnienie, rozproszenie, wypuszczenie lub ulotnienie się spełnia łącznie wszystkie pięć następujących warunków:

- przyczyną szkody jest nagłe i przypadkowe zdarzenie, niezależne od woli ubezpieczającego, którego nie był w stanie przewidzieć przy zachowaniu należytej staranności;
- początek zdarzenia szkodowego ma miejsce w trakcie okresu ubezpieczenia;
- uwolnienie, rozproszenie, wypuszczenie lub ulotnienie się musi być fizycznie postrzegalne dla ubezpieczającego lub osób trzecich w ciągu 72 godzin od rozpoczęcia;
- pierwsza szkoda osobowa lub rzeczowa będąca wynikiem zdarzenia szkodowego musi nastąpić w ciągu 72 godzin od jego rozpoczęcia;
- zgłoszenie szkody musi nastąpić nie później niż 30 dni od rozpoczęcia się zdarzenia.

Jak wynika z Ogólnych Warunków Ubezpieczeń dla tego produktu, ciężar oraz koszt dowodu, że wszystkie wymienione warunki zostały spełnione, spoczywa na ubezpieczającym. Ponadto wyłączeniu z zakresu ubezpieczenia podlegają szkody powstałe w wyniku uwolnienia, rozproszenia, wypuszczenia lub ulotnienia się jakiegokolwiek produktu wprowadzonego do obrotu przez ubezpieczającego, które miało miejsce podczas transportu takiego produktu poza miejscem ubezpieczenia.

5.2. InterRisk TU S.A. Vienna Insurance Group

Pakiet ubezpieczeń majątkowych „Euro 10 Plus”, oferowany firmom sektora MSP przez InterRisk Towarzystwo Ubezpieczeń S.A. Vienna Insurance Group, umożliwia rozszerzenie ochrony ubezpieczeniowej z tytułu odpowiedzialności cywilnej o dodatkową klauzulę „Ubezpieczenie OC za szkody środowiskowe”, która obejmuje wypadki skutkujące powstaniem szkody osobowej lub rzeczowej w wyniku nagłego i nieprzewidzianego wyzwolenia: dymu, wyziewów, sadzy, oparów, kwasów, zasad, toksycznych chemikaliów i odpadów, cieczy lub gazów, odpadów przemysłowych i innych substancji, uszkadzających lub zanieczyszczających glebę, atmosferę, ciąg wodny, część powierzchni wody. Warunkiem uznania odpowiedzialności jest potwierdzenie, że ubezpieczony jest zobowiązany decyzją administracyjną upoważnionych organów do usunięcia powstałych zanieczyszczeń. Ochroną ubezpieczeniową objęte są wyłącznie wypadki ubezpieczeniowe o charakterze nagłym, przypadkowym, niezamierzonym i nieprzewidzianym przez ubezpieczonego przy zachowaniu należytej staranności w czasie prowadzenia działań związanych z daną działalnością gospodarczą. Przyczyna powstania szkody musi zostać uznana za bezsporną, a wypadek ubez-

pieczeniowy potwierdzony protokołem służb ochrony środowiska, straży pożarnej lub policji. Ubezpieczyciel obejmuje ochroną wyłącznie wypadki ubezpieczeniowe, jakie zaistniały w okresie odpowiedzialności, a pierwsza szkoda powstała i ujawniła się nie później niż w ciągu 72 godzin od początku zdarzenia.

InterRisk TU S.A. VIG precyzuje szczegółowe wyłączenia odpowiedzialności przypisane niniejszej klauzuli. Ubezpieczyciel nie wypłaci odszkodowania m.in. w zakresie kosztów przywrócenia środowiska do stanu istniejącego przed szkodą, kosztów oczyszczenia gleby lub wody z substancji zanieczyszczających. Nie obejmuje ponadto ochroną szkód powstałych w wyniku kumulacji następstw wielu pojedynczych zdarzeń czy szkód powstałych w wyniku świadomego niestosowania się do aktualnie obowiązujących przepisów prawa (np. nieprzestrzegania regularnych kontroli, badań lub konserwacji urządzeń lub świadomego nieprzeprowadzania koniecznych napraw).

5.3. ACE European Group Ltd Oddział w Polsce

Globalny ubezpieczyciel i reasekurator ACE European Group Ltd rozwija działalność w Polsce, korzystając z doświadczeń zebranych w innych państwach Europy i świata. Ubezpieczyciel za pośrednictwem swojego oddziału w Polsce oferuje ubezpieczenie szkód w środowisku jako odrębny produkt – tzw. *stand alone cover*, nie wymagając zawarcia ubezpieczenia w zakresie innych rodzajów ryzyka.

Najpopularniejszy zakres ochrony obejmuje pokrycie kosztów dekontaminacji gruntu i wody zanieczyszczonych w związku z aktualnie prowadzoną działalnością gospodarczą, a także w związku z działalnością poprzedniego właściciela. Ubezpieczenie obejmuje ponadto roszczenia osób trzecich związane z zanieczyszczeniem środowiska wygenerowanym w ubezpieczonej lokalizacji, szkody powstałe na terenach wynajmowanych oraz szkody powstałe na skutek transportu produktów lub odpadów oraz BI (utrata zysku) powstały na skutek zanieczyszczenia. Elementów tych nie znajdziemy w klauzulach środowiskowych stosowanych w pakietach u konkurencji.

6. Przykładowe produkty ubezpieczeń szkód środowiskowych oferowanych przez ubezpieczycieli zagranicznych

6.1. Kooperativa Vienna Insurance Group

Słowackie prawo nakłada na firmy przemysłowe szereg wymagań w zakresie zapewnienia pokrycia finansowego na wypadek zaistnienia szkody w środowisku. Firmy są m.in. zobowiązane do pokrycia kosztów działań naprawczych i zaradczych. Optymalnym rozwiązaniem umożliwiającym spełnienie ustawowych obowiązków jest zawarcie ubezpieczenia obejmującego odpowiedzialność za szkody w środowisku. Ubezpieczenie dostarcza przedsiębiorcom dodatkowych korzyści: zapewnia całkowitą odpowiedzialność za

szkody w środowisku, w tym pokrycie szkód spowodowanych przez proces stopniowego zanieczyszczenia środowiska.

Słowacki ubezpieczyciel Kooperativa Vienna Insurance Group oferuje unikatowy na tamtejszym rynku, odrębny produkt dedykowany: „Ubezpieczenie od odpowiedzialności za szkody wyrządzone w środowisku – ENVIRO MAX”. Jest to kompleksowe ubezpieczenie, obejmujące szkody środowiskowe, jakie nastąpiły na terytorium Republiki Słowackiej, tj. szkody w środowisku, w tym szacunkowe koszty działań zaradczych i naprawczych w celu wyeliminowania szkód dla środowiska, które mogą być spowodowane działaniami ubezpieczonego, a także szkody w środowiskowe w mieniu i zdrowiu poszkodowanych, jakie zostały spowodowane działaniami ubezpieczonego. Ocena ryzyka przebiega z wykorzystaniem wygodnych kwestionariuszy, a ochrona obejmuje pokrycie kosztów własnych, rekultywacji, transportu oraz odpowiedzialność cywilną.

Propozycja firmy Kooperativa jest jedynym produktem typu *stand alone cover* oferowanym na słowackim rynku ubezpieczeniowym. Pozostałe towarzystwa ubezpieczeniowe oferują standardowe ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej z możliwością rozszerzenia odpowiedzialności o szkody środowiskowe (oferowane jako dodatkowa, płatna klauzula). Porównanie tych dwóch rozwiązań obrazuje tabela 2.

Wyszczególnienie	Ubezpieczenie OC ogólne – wykupiona klauzula środowiskowa	Produkt dedykowany ENVIRO MAX
Nagle i przypadkowe zanieczyszczenie	tak	tak
Stopniowe zanieczyszczenie	nie	tak
Koszty czyszczenia i detoksykacji	nie*	tak
Szkody wyrządzone gatunkom chronionym i siedliskom przyrodniczym	nie	tak
Nieplanowane przestoje	nie	tak
Odpowiedzialność cywilna	tak	tak

* Ubezpieczenie obejmuje jedynie koszty oczyszczania wyrządzone przez osobę trzecią, bez kosztów usuwania szkód na jej własnym terenie.

Tab. 2. Różnice pomiędzy ubezpieczeniem OC za szkody w środowisku i produktem typu *stand alone cover ENVIRO MAX*. Źródło: opracowanie własne.

Szczegółowy zakres ubezpieczenia obejmuje:

- pokrycie szkód spowodowanych przez proces stopniowego zanieczyszczenia, które będą miały zastosowanie do pierwotnych i wtórnych szkód środowiskowych;
- ubezpieczenie transportowe dotyczące szkód środowiskowych spowodowanych podczas transportu lub z odpadów produktów, który jest własnością ubezpieczonego;

- ubezpieczenia nieplanowanych przerw działalności spowodowanych zaistnieniem szkód środowiskowych;
- ubezpieczenie pomocy prawnej;
- ubezpieczenie z tzw. datą wsteczną (gwarantujące ciągłość ochrony ubezpieczeniowej od daty pierwszej polisy ubezpieczeniowej);
- dodatkowy okres 34 miesięcy na zgłoszenie roszczenia (jeśli okres ubezpieczenia zakończył się, a polisy nie przedłużono).

6.2. ACE European Group Limited

Ubezpieczyciel i reasekurator ACE European Group Limited oferuje w Belgii ubezpieczenie odpowiedzialności za szkody środowiskowe, które zapewnia ochronę ubezpieczeniową w przypadku szkód o charakterze nagłym i przypadkowym, stopniowego zanieczyszczenia oraz szkód seryjnych. Ubezpieczyciel prowadzi zaawansowany *underwriting* mający na celu identyfikację potencjalnych zagrożeń dla środowiska, dzięki czemu jest w stanie zaproponować oferty zindywidualizowane, które minimalizują koszty ubezpieczenia przy zapewnieniu optymalnego poziomu ochrony.

W praktyce istnieją dwa modele zawarcia ubezpieczenia: wykupienie tradycyjnego produktu ubezpieczeniowego – jeśli działalność gospodarcza ma standardowy charakter lub negocjowanie rozbudowanego programu ochrony, przeznaczonego dla szczególnie złożonych projektów. Produkt jest na bieżąco modyfikowany w taki sposób, że utrzymuje się jeden krok przed zmianami legislacyjnymi. W przypadku rozszerzania działalności gospodarczej klienta na inne kraje ubezpieczyciel oferuje dostosowanie warunków ubezpieczenia do wymogów środowiskowych oraz prawnych, jakie panują w danym państwie. Ubezpieczenie dedykowane jest każdej firmie, która jest właścicielem gruntów lub nieruchomości i wykazuje potencjalną ekspozycję na ryzyko zanieczyszczenia, oraz przedsiębiorstwom, których charakter działalności stwarza ryzyko zniszczenia różnorodności biologicznej.

Standardowy zakres ubezpieczenia dotyczy: kosztów rekultywacji nałożonych przez organy regulacyjne, w tym kosztów związanych ze szkodą wyrządzoną na mieniu, w ziemi, w wodzie i wszelkich zasobach naturalnych. Ubezpieczenie obejmuje ponadto odpowiedzialność cywilną za szkody na osobie i mieniu oraz koszty usuwania pozostałości po szkodzie. Zgodnie z dyrektywami środowiskowymi UE podmiot odpowiedzialny za szkodę ma obowiązek dokonania rekompensaty nie tylko za straty związane bezpośrednio z zanieczyszczeniem, ale także koszty spowodowane przez transport produktów ubocznych lub odpadów, odpowiedzialność za szkody dla różnorodności biologicznej, w tym koszty związane z poniesieniem nakładów kompensacyjnych oraz kosztów naprawy, oraz koszty ograniczania strat, tj. koszty nadzwyczajne poniesione podczas reagowania na zdarzenia. Te elementy są również objęte ochroną ubezpieczeniową ACE European Group Ltd.

7. Wnioski

Na polskim rynku ubezpieczeń majątkowych, ubezpieczenia szkód środowiskowych dedykowanych małym i średnim firmom dopiero zaczynają się rozwijać. Dominującą ofertę stanowią produkty dołączane do ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej ogólnej lub do pakietów dedykowanych małym i średnim przedsiębiorstwom, tj. klauzule dodatkowe obejmujące zakresem odpowiedzialność cywilną za szkody środowiskowe. Jednak bliższy przegląd tych produktów pozwala zauważyć dość wąski zakres ochrony ubezpieczeniowej oferowanej w ramach ubezpieczeń pakietowych oraz mnogość wyłączeń odpowiedzialności ubezpieczycieli. Znacznie szerszy zakres ochrony zapewniają ubezpieczenia za szkody w środowisku typu *stand alone cover*, będące odrębnymi produktami, których w Polsce oferuje się niewiele. Polisy tego rodzaju na naszym rynku dopiero się pojawiają i zaledwie kilku ubezpieczycieli posiada je w swojej ofercie.

Obserwując doświadczenia innych państw, nasuwa się spostrzeżenie, iż jest to naturalna kolej rzeczy: skoro jest niska świadomość korzyści z ubezpieczeń szkód środowiskowych po stronie przedsiębiorstw, istnieje też skromna oferta produktowa, najczęściej ograniczająca się do klauzul środowiskowych dołączanych do pakietów dla MSP lub do ubezpieczeń OC z tytułu prowadzonej działalności. Można mieć nadzieję, że w miarę wzrostu wiedzy i świadomości ubezpieczeniowej następować też będzie rozwój produktowy tych ubezpieczeń.

Warto zauważyć, że rynek ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej za szkody ekologiczne powodowane działalnością gospodarczą kształtuje się w dużej mierze pod wpływem czynników zewnętrznych, m.in. aktywizacji społeczności międzynarodowej na polu ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju. Również dzięki swobodzie świadczenia usług ubezpieczeniowych ubezpieczyciele działający w skali globalnej przenoszą rozwiązania produktowe na inne państwa i zwiększają w ten sposób dostępność ubezpieczeń szkód środowiskowych dla zainteresowanych przedsiębiorstw. Po wielu latach doświadczeń zdobytych przez zakłady ubezpieczeń na całym świecie zakres ochrony ubezpieczeń szkód środowiskowych staje się coraz szerszy. Przykładem są ubezpieczenia za szkody w środowisku oferowane jako odrębne produkty, nieszablonowe, które mogą być modyfikowane i dopasowywane do potrzeb danego przedsiębiorstwa zgodnie z indywidualną analizą potrzeb i *underwritingiem* ryzyka.

Należy mieć nadzieję, że ten segment rynku ubezpieczeń ekologicznych w Polsce będzie się rozwijać pod wpływem wzrostu ogólnego poziomu świadomości ekologicznej i prawnej przedsiębiorców oraz całego społeczeństwa.

Bibliografia

- Borys, G. (2002). Ryzyko ekologiczne i jego systematyka na gruncie teorii ubezpieczeniowej. W: S. Czaja (red.), *Instrumenty rynkowe w ochronie środowiska* (s. 19–27). Jugowice–Wrocław: Wydawnictwo I-BIS Wrocław.
- Doś, A. (2007). Perspektywy ubezpieczeń ekologicznych w Polsce. W: M. Marcinkowska i S. Wieteska (red.), *Harmonizacja bankowości i ubezpieczeń w skali narodowej i europejskiej* (s. 572–582). Warszawa: Difin.
- Doś, A. (2011). *Ryzyko ekologiczne przedsiębiorstw na rynku ubezpieczeń majątkowych*. Warszawa: Poltext.
- Dubiel, B. (2011). Ubezpieczeniowe aspekty ryzyka ekologicznego. W: W. Ronka-Chmielowiec (red.), *Ubezpieczenia wobec wyzwań XXI wieku* (s. 126–134). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Dyrektywa 2004/35/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zaradzania szkodom wyrządzonym środowisku naturalnemu.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/99/WE z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne.
- Dzierżanowski, W. i Tokaj-Krzewska A. (red.) 2002. *Raport o stanie małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2000–2001*. Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości.
- Fiedor, B. i Graczyk, A. (2002). Odpowiedzialność i ubezpieczenia ekologiczne. W: S. Czaja (red.), *Instrumenty rynkowe w ochronie środowiska* (s. 84–91). Jugowice–Wrocław: Wydawnictwo I-BIS Wrocław.
- Kryk, B. (2009). System finansowania ochrony środowiska a działalność proekologiczna przedsiębiorstw. W: E. Sidorczuk-Pietraszko (red.), *Funkcjonowanie przedsiębiorstw w warunkach zrównoważonego rozwoju i gospodarki opartej na wiedzy* (s. 248–260). Białystok: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku.
- Maśniak, D. (2003). *Ubezpieczenia ekologiczne*. Zakamycze: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Rosiek, K. (2003). Ubezpieczenia ekologiczne w Polsce. W: W. Sułkowska (red.), *Rozwój rynków ubezpieczeń w krajach Europy Środkowej i Wschodniej* (s. 347–355). Kraków: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie.
- Stroiński, E. (2010). Wybrane zagadnienia zarządzania ryzykiem. W: B. Hadyniak i J. Monkiewicz (red.), *Ubezpieczenia w zarządzaniu ryzykiem przedsiębiorstwa* (t. 1, s. 99–122). Warszawa: Poltext.
- Sukiennik, P. (2003). Klauzule rozszerzające podstawowy zakres ubezpieczenia (7). Szkody środowiskowe. *Dziennik Ubezpieczeniowy*, 777, <http://dziennikubezpieczeniowy.pl/2003/07/15/>.
- Sułkowska, W. (2011). Przyczynek do rozważań nad kwestią ubezpieczeń ekologicznych. *Zeszyty Naukowe PTE*, (11), 425–435.
- Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie. Dz.U. z 2007 r. Nr 75, poz. 493.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny. Dz.U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93.
- Żylicz, T. (2004). *Ekonomia środowiska i zasobów naturalnych*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.